

Veregetett faháncsruha a vietnami brúknál

VARGYAS Gábor

Közhelyszámba megy, hogy „a textilek feltalálása vagy átvétele előtt veregetett faháncsruhák szolgálták az emberi test öltöztetésére a trópusi világ nagy részén”.¹ A veregetett faháncsot, közismert polinéz nevén a „tapat” a világ számos helyén máig ismerik és használják a textilek helyett vagy mellett.² Hagyományosan tipikus „tapa-használó területnek” számít Óceánia (azon belül mindenekelelt Polinézia, de részben Melanézia is) és Indonézia; Dél-Amerikában az Amazonas medencéje,

valamint Közép-Amerika; Afrikában Uganda és a Kongó medence.

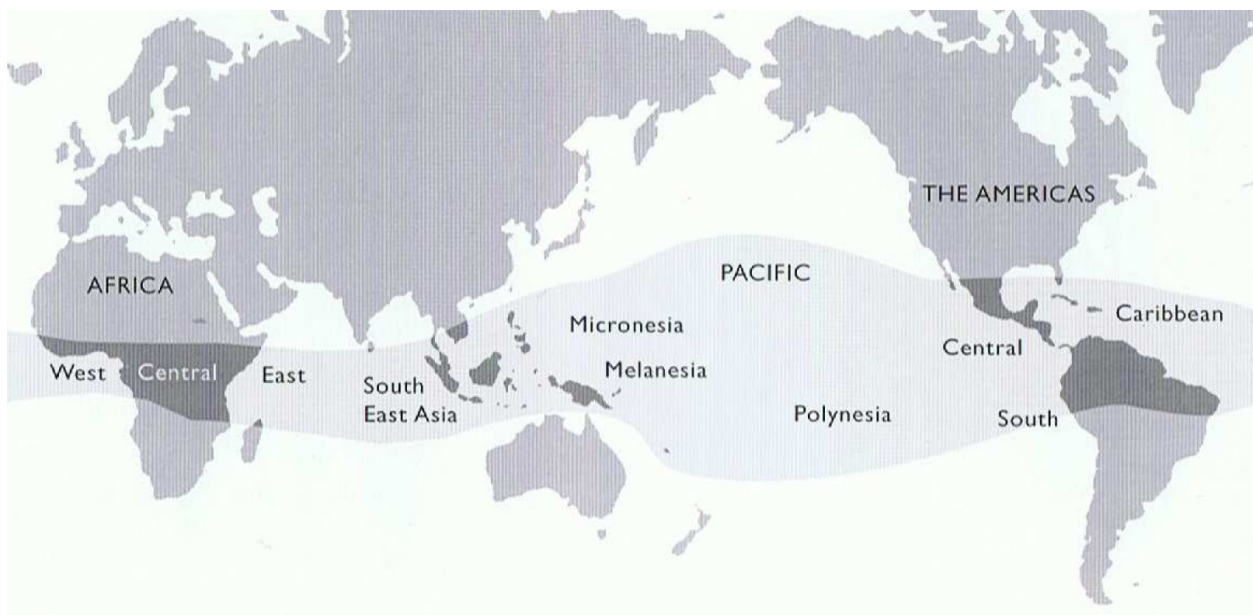
1. térkép A veregetett faháncs készítéséhez használt fafélék elterjedési térképe.

(Eredeti forrás: Pole – Doyal, 2004: 19.

Letöltve: Drazin, Adam – Geismar, Haidy – Camilla Sundwall (eds.) 2013 *Properties and Social Imaginacion.*

Explorations and Experiments with the Ethnography Collections in the Department of Anthropology.

www.materialworldblog.com/category/occasional-paper-series/
39. oldal nyomán.)

¹ Aragon 1990: 33. A „veregetett faháncs” kifejezés arra a tényre utal, hogy esetünkben nem szőtt textíliáról van szó: az eltérő területek függvényében különböző bonyolultságú folyamat lényege, hogy a fakérgyet vízbe áztatják, majd a rostjait – a papírkészítéshez hasonlóan – fa- vagy kősulykolóval széjjel zúzzák, utána megszáritják, majd az egyes darabokat „összenemezlik”. Az így nyert anyag a vastagságtól és a kidolgozottságtól függően papírra, textilre vagy (pl. a brúk esetében, ld. alább) durván ványolt nemezre, esetleg állatbőrre emlékeztet.

² A „tapa” Cook kapitány polinéziai útjai nyomán került be az európai nyelvekbe „veregetett faháncsból készült textilszerű anyag” értelemben. A szó Szamoán és Tongán eredetileg a veregetett faháncsból készült takarók szélső sávjának a megnevezésére szolgált; Hawaiiin a „kapa” egy speciális tapa-félét jelentett.

Veregetett faháncsból különféle tárgyak készültek és készülnek az ágyékkötőtől a felsőtestet takaró ingig vagy kabátkáig, a fejedőtől a takaróig vagy a földre terített „szőnyegig” és asztalterítőig; e tárgyaknak – akárcsak a textilneműeknek – a hétköznapitól az ünnepiig és/vagy a szakrálisig terjedő funkciójuk, illetve életkor, rang- és státuszjelző szerepük is volt vagy lehetett. Az egyes tárgyakat sok helyütt (de nem a brúknál!) festéssel, rátéttel, hímzéssel is díszítették; e díszített darabok gyakran az adott kultúrák művészetének kiemelkedő példái közé tartoznak. Az ugandai veregetett faháncs technika például 2005-ben került fel az UNESCO „szellemi kulturális örökség” listájára; a tapa-művészet

messze legkifinomultabb példáit azonban Indonéziából és Óceániából ismerjük.³ Az esetenként akár a 18. század végére is datálható, lenyűgöző szépségű polinéz tapák már régóta a kutatás középpontjában állnak; az elmúlt 10-15 évben a tapa iránti tudományos és művészeti érdeklődés megélnkülésének vagyunk a tanúi.⁴

Kontinentális Délkelet-Ázsia az előbbiekhöz képest jóval kevésbé ismert terület, annak ellenére, hogy jelenlegi ismereteink szerint a veregetett faháncs használatának legrégebb régészeti bizonyítékai (kő tapaverők formájában) Dél-Kínából, a Pearl River deltájának vidékéről származnak.⁵ A szöveg korai elterjedése a délkelet-ázsiai szárazföldön ugyanis korán, és majdnem teljesen kiszorította az „archaikus” veregetett faháncsot. Eltekintve néhány ritka etnográfiai példától, a 20. század elejéig közepére a tapa már mindenütt kiszorult a használatból, s jó esetben az emlékezetben őrződött meg.⁶ Bizonyíték minderre a Howard által szerkesztett *Bark cloth in Southeast Asia* c. könyv is. Itt Délkelet-Ázsia szárazföldi részét a bevezetőbeli elegyes szakirodalombeli jegyzeteken túl mindössze egyetlen leírás képviseli:⁷ ez a fejezet – szemben a kötet többi írásával – nem alapszik recens etnográfiai terepmunkán, személyes megfigyeléseken; másodkézből származó összefoglalása a vietnami hegyi kisebbségekre vonatkozó, vietnami nyelven megjelent, elszórt adatoknak.⁸ A szerző által idézett szakirodalombeli hivatkozások közül azonban egy írás konkrétan ugyanarra az etnikai csoportra (a brúkra), ugyanarra a helyre, sőt ugyanarra a gyűjtésre vonatkozik, amelyről az alábbiakban beszámolok – csak hogy ez a nevet és a gyűjtés körülményeit nem említi!⁹ Örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy a Flórián Mária tiszteletére készült kötetbe az ott leírtakat most pontosítsam, kiegészítsem, és egyben teljesebb képet adjak egy történeti szempontból rendkívül fontos, mára azonban már gyakorlatilag a múlt homályába merült ruházati technikáról.

A terepmunka színhelye és körülményei

A gyűjtésre a kezdeményezésemre, több évi előkészítés után került sor, Xabai, majd Đông Cho falvakban (Hương Linh járás, Hương Hóa kerület, Quảng Trị tartomány) 1989. november 25. – decem-

³ Howard, 2006b:1.

⁴ Pl. Anati 2005; Bell 1985; Guillaut-Bataille-Benguigui 2009; Howard 2006a; Klein 2001; Kooijman 1963, 1972, 1988; Leonard-Terell 1980; Mesenhöller 2014; Pole-Doyal 2004; Schienerl 1997.

⁵ Ld. Howard 2006b: 1-2, 7; Cameron 2006. A legrégebbi kő tapaverőket a Pearl River deltájában feltárt Xiantouling kultúra anyagában (i.e. 4500-3700) találták meg.

⁶ Howard 2006b: 9.

⁷ Luu Hung 2006.

⁸ A vietnami szakirodalombeli adatok ráadásul gyakran nehezen ellenőrizhető információkon, feltételezéseken, sőt etnikus sztereotípiákon alapulnak.

⁹ Nguyễn Tắt Thảng 1991. Tekintettel arra, hogy általában a brúkról illetve terepmunkám színhelyéről és körülményeiről már több ízben beszámoltam magyar nyelvű írásaimban (ld. Vargyas 2008), ezúttal eltekintek a részletezésüktől.

ber 3. között, vietnami kollégám, Nguyễn Tắt Thảng részvételével. Đông Cho falubeli házigazdám és barátom, *mponq* Toan, illetve a Xabai falubeli *mponq* Tava szívességének köszönhetően ekkor készült el számunkra rekonstrukció formájában két darab, veregetett faháncsból (*amúng*) készült „ingkabát” vagy felsőruha (*ayouñh*).¹⁰ A folyamatot a fényképezésen túl mintegy 1 órányi videófelvételen rögzítettük¹¹; az elkészült két darab ingkabátból az egyik a budapesti Néprajzi Múzeum, a másik (tudomásom szerint) a hanoi Néprajzi Múzeum gyűjteményébe került.¹²

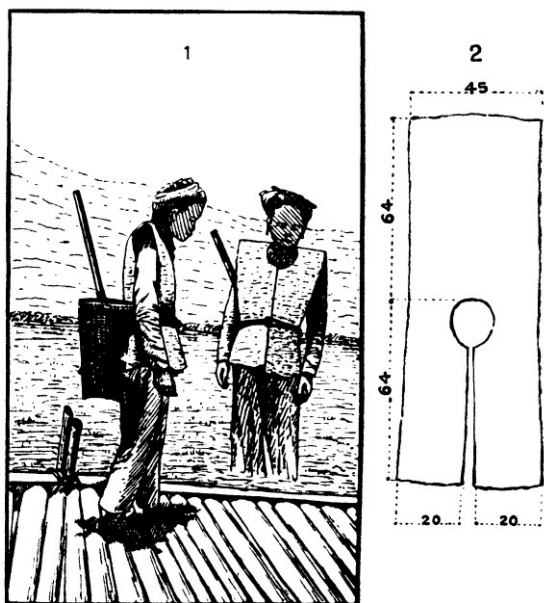
A taparuhák egykori viseletére az idősebb generáció képviselői közül még sokan emlékeztek. Egybehangzó állításuk szerint gyermekkorukban, az 1930-40-es években még viselték ezeket, majd az azt követő háborús események alatt, a vietnami, laoszi illetve amerikai textilárúk és ruhadarabok elterjedésével párhuzamosan használatukkal egyszer s mindenkorra felhagytak.¹³ Terepmunkám idején, az 1985-1989 közötti periódusban az általam bejárt, három járast magába foglaló vidéken már senki sem viselt ilyet, sőt, egyetlen megőrzött régi darabot sem sikerült még mutatóban sem találnom, viszont elbeszélésekben a múltra vonatkozóan visszatérő elem volt. A rekonstrukció így szinte magától adódott. A faháncs (*amúng*), és a belőle készült ágyékkötő (*sarlai*) vagy „ingkabát” (*ayouñh*) ekkora már mindenütt a régmúlt, illetve mindenekelőtt az elmaradottság és a szegénység szimbólumává vált.

¹⁰ A francia szakirodalomban „mellényként” hivatkozik rá Colani (1936); Ihle (1939) a terület egészére vonatkozóan „poncsó-szerű felsőruháról” ír. Szóba jöhet még a „tunika” megnevezés is, de a római tunika inkább alsóruha volt, ráadásul változó hosszúságú, ami a deréktól egész a bokáig is érhetett. A továbbiakban az „ingkabát” és a „poncsó” kifejezéseket szinonimaként használom.

¹¹ Tekintettel arra, hogy a gyűjtés 1989-es (utolsó) terepmunkám utolsó heteire esett, némileg lezáratlanul maradt: nem maradt időm rá, hogy jegyzeteimet utólag végigolvasva a pontatlanságokat, ellentmondásokat, hiányokat utángyűjtéssel kiküszöböljem: néhány kérdés sajnálatos módon megválaszolatlanul maradt. Ezekre a megfelelő helyen utalni fogok.

¹² Az általam gyűjtött, és a Néprajzi Múzeumba került brú tapaponcsó leltári száma: 94.72.15.1.; a két darab „ágyékkötőé”: 94.72.15.2-3. Ez utóbbi esetben azért használok idézőjelet, mert ez tárgyak valójában nem igazi ágyékkötők, csak utánzatok. Ld. alább. Emellett a Múzeum birtokában van egy másik tapa-poncsó is, ugyancsak a brúktól, ám azoknak az egykori Észak-Vietnam területére eső egy távolabbi csoportjától, Vinh-linh környékéről, Molnár Benő gyűjtéséből, 1962-ből. Ennek leltárszáma: 68.84.15. és a gyűjtő egykori meghatározása szerint faháncsból készült „női ruha”, amely az 1950-es években készült. A képét ennek is bemutatom, de részletes vizsgálatától most eltekintek. Annyi első ránézésre is látszik, hogy nyersanyagául más fa szolgálhatott, mint az általam gyűjtött tárgyaknak.

¹³ Kooijman 1963: 58. a 177. lábjegyzetben megemlíti, hogy a 2. világháborúban nagy textílihiány volt Indonéziában. Jáván, ahol a textil a 19. századra már annyira kiszorította a tapát, hogy teljesen felejtésbe ment a technikája, más nyersanyagokkal, például gumidarabokkal helyettesítették. A celebeszi toradzsaik viszont azonnal visszatértek ekkor a veregetett faháncsból készült *fuyua* ruhák használatára. E példa alapján az sem elképzelhetetlen, hogy a vietnami hegyi törzsek, így a brúk körében is esetenként felújulhatott a faháncsruhák készítése, de erre adatom nincs.

D'après photographies

1. kép Poncsó-szerű tapa felsőruha rajza és szabásmintája. Colani 1936: 240. old. Figure 51.1. és 2. nyomán, „Fakéreg mellény. Kha Lor [etnikai csoport] Ba Xuôi falu, Hương Hòa kerület, Quảng Trị tartomány” aláírással. Alatta további szöveges magyarázat: „1. Bal oldalt a falu 'polgármestere' [sic!], házának teraszán, mellényébe öltözve, derekára az övhöz egy kosár kötve. A kép háttérében ugyanaz a személy, szembenézetben. 2. A kész mellény [féülnézeti] képe.” Madeleine Colani rajza, „fényképfelvétel alapján”. (Ld. még Vargyas 2000: 72. old. 31. kép)

A tapa-poncsó problematika

A brúkra vonatkozó szakirodalomban tudomás szerint mindössze egyetlen ábrázolást és leírást lehet találni taparuhára, Madeleine Colani – a brúk által lakott területet egyedüli tudományos kutatóként rövid időre meglátogató – művészettörténetész-etnológus tollából, 1936-ból. Idézem: „Birtokunkban van egy fakéregből készült mellény (fig. 51.1. és 2.), Annamból [közép-Vietnam], Ba Xuôi faluból (Hương Hòa kerület, Quảng Trị tartomány), a kevésbé fejlett Kha Lor [brúk] bennszülöttektől. A ruhadarab anyaga durva, világosbarna, kissé koszos, maximum 4 milliméter vastag, keresztirányban futó rostokból áll, amelyek a veregetés nyomait viselik. Az egyetlen darabból készült mellény ujjatlan, varrás nem tartja össze, a hossza a hát közepén, a gerincoszlop mentén kb. 64 centiméter; a szélessége az egyik válltól a másikig 41 centiméter.¹⁴ Semmi sincs összerősítve rajta, sem a nyaknál, sem az ujjaknál. Kellemesen meleg. A Kha Lor-k [brúk] főleg hideg időben viselik, illetve, amikor esik az eső. Ők maguk készítik ezt az anyagot. További ruháik pamutszöttesből készülnek, de ezeket nem maguk készítik, hanem az annamitáktól [vietnamiaktól] veszik a közelben lévő nagy és régi piacon, Cam-lô-ban.” Majd láb-

¹⁴ A méretek a brúk átlagos testméreteiből adódnak. Az általam gyűjtött poncsó méretei: a nyersanyag vastagsága 3-9 mm között ingadozott, a hossza: 70 cm, a szélessége 65 cm.

jegyzetben még hozzáteszi mindehhez: „Egy ilyen mellény készítését végignéztük: a nyaknál meglehetősen nagy porceláncsészét helyeznek a fakéregre, amelynek széle a ruhadarab közepén húzódó képzeletbeli vonalhoz illeszkedik, körülrajzolják szénnel, kivágják késsel; hasonlóképp késsel vágják fel a mellény elejének nyílását is. A szabók nem használnak sem cérnát, sem ollót.”¹⁵

A leírásra, pontosabban a szabásmintára a későbbiekben még visszatérek; de a taparuhákkal kapcsolatban már most hívjuk fel a figyelmet egy érdekes tényre: a szakirodalomban éppúgy, mint a brúk elbeszéléseiben a veregetett faháncsruha szinonimája (vagy szimbóluma) az ingkabát vagy poncsó (*ayoih*): erről számol be Colani is, és ennek készítését mutatták be – magától értetődő természetességgel, nem kérésre, maguktól – a rekonstrukció során brú barátaink is! Az itt be sem mutatott „ágyékkötők” valójában a poncsókészítés járulékos melléktermékeként, a levágott felesleges anyagból esetlegesen és sebtében kialakított „pótlékok” voltak, amelyek formáját és méreteit eleve meghatározta a rendelkezésre álló nyersanyag. Mintha a faháncsruha illusztrálására nem is a szakirodalomból és a vietnami etnikus sztereotípiákból oly annyira ismert ágyékkötők lettek volna a legalkalmasabbak!

2. kép Brú férfi és nő, a férfin tapa-poncsó és ágyékkötő. Colani, Madeleine felvétele, 1936?, „Kha” = „hegylakó” fényképaláírással. Musée de l'Homme, Paris. Ltsz. E. 34-236-69. Közzétéve Vargyas 2000: 73. old. 32. kép. Jóllehet a múzeumi fényképaláírás nem adja meg pontosan a felvétel helyét, valószínű, hogy Ba Xuôi faluban (Hương Hòa kerület, Quảng Trị tartomány) készült, ahol a rajz alapjául szolgáló másik fotó (1. számú kép itt) is készült.

¹⁵ Colani 1936: 239.

3. kép Brú teherhordók. A kép közepén, kicsit hátul álló férfin jól látható a pamutszerű anyagból készült, poncsó-szerű felsőruha. Hoffet, J. felvétele, 1930-31, „Ferme” = „tanya” fényképaláírással. Musée de l’Homme, Paris. Ltsz. E. 64.7146. Közzétéve: Vargyas 2000: 69. old. 28. kép.

E poncsókat ráadásul általában a férfiak ruházataként említették meg, amit alátámasztani látszik Colani egy fényképfelvétele is (2. kép), amelyen egy egymás mellett álló brú férfi és nő látható: a férfin veregetett faháncsból készült poncsó és ágyékkötő van, a nő felső teste viszont meztelen, miközben egy pontosan meg nem határozható, vastag anyagból (bizonyosan nem tapából!) készült nadrágszerű ruhadarabot visel. (Hogy ez valódi nadrág-e vagy csak az egyébként a brúknál kizárólagos lapszoknya sajátos megkötési módjának köszönhető-e a nadrágszerű alak, kérdéses.)¹⁶ A fenti okok miatt kétségesnek tartom Molnár Benő a 11. lábjegyzetben említett megjegyzését, mely szerint az általa gyűjtött ingkabát „női” viselet lenne. A 3. képen ugyanilyen poncsót látunk a kép közepén

¹⁶ Száva Borbála hívta fel a figyelmemet arra, hogy a Hanoi Néprajzi Múzeum katalógusában (Nguyễn Văn Huy 1997) a 19. oldal fenti, brú nőket ábrázoló képen világosan látható a bő lapszoknya „nadrágszerű” használata. Ugyancsak neki köszönhetek egy másik párhuzamot a nadrágszerű szoknyaviselésre az EFEO fotótárából, amelyen egy közelebről meg nem határozott, és semmiféle adattal nem rendelkező laoszi „kisebbséghez” tartozó nőcsoport látható. Ld:

<http://collection.efeo.fr/ws/web/app/collection/record/24886?vc=ePkH4LF7w6yelGA1iKGJhRipKUQfM5CQIGKaH4AIZy64glKHBQBs5i0N>. Száva Borbálának szívességéért és a fényképek értelmezésében nyújtott segítségéért ez úton mondok köszönetet.

kissé háttérben álló brú férfin, de ez láthatólag pamutféléből készült; a 4. kép fakéregből készült ágyékkötőt viselő brú férfit mutat, 1902-ből.

4. kép Brú férfiak tapa ágyékkötőben. Malglaive és Rivière 1902: 176 old. 45. figure nyomán, „Kha Leungs” [etnikai csoport] fényképaláírással. (Ld. még Vargyas 2000: 40. old. 14. kép)

Mint azt Ihle Óceániára és Délkelet-Ázsiára kiterjedő széleskörű áttekintéséből tudjuk,¹⁷ „a fej számára szolgáló lyukkal, oldalvarrással és szabadon hagyott ujjakkal rendelkező poncsóformájú viseletfélék viszonylag gyakoriak” Hátsó-Indiában.¹⁸ „Majdnem mindig egy ing- vagy zsákszerű ruháról van szó, hasítékkal a fej, oldalt pedig lyukakkal a kezek számára, kevésbé vagy jobban kidolgozott ruhaujj rátétekkel”.¹⁹ Ezek az ingkabátok azonban általában csak reliktum-területeken maradtak fent; leírásában asszami (naga), khaszi, tibeti (lepcsá), kacsin (burma) példákat idéz, amelyek viszont már mind szőtt anyagokból készültek – vagyis veregetett fahánc poncsóra egyetlen adatot sem ismer szárazföldi Délkelet-Ázsia vidékéről. Ez utóbbira Polinéziából, Mikronéziából (Ponape) és Indonéziából („maláj szigetvilág”) hoz etnográfiai példákat, „míg Hátsó-Indiában ez már a múlt világhoz látszik tartozni”.²⁰ A most bemutatandó brú tapa-poncsó tehát már csak ezért is unikum: tudomásom szerint az általunk gyűjtött két darabon kívül nincs a világ egyetlen múzeumában sem kontinentális Délkelet-Ázsiából származó ilyen

¹⁷ Ihle, 1939. A publikáció megszerzésében nyújtott segítségéért ez úton mondok köszönetet Bellér-Hann Ildikónak.

¹⁸ Ihle, 1939: 101.

¹⁹ Ihle, 1939: 96-97.

²⁰ Ihle, 1939: 102.

tárgy,²¹ mint ahogy a szakirodalomban sem találunk egyetlen leírást sem a tapa-poncsó készítésének a folyamatáról, nem beszélve a szabásmintáról, s a részletes fénykép és filmdokumentációról.

A nyersanyag

A fa botanikai beazonosításával összefüggő problémák tárgyalásától most hely hiányában eltekintek. Legyen itt annyi elég, hogy nagy valószínűség szerint az *Antiaris toxicaria*-ról (brú: *amúng*, vagyis a fát és a belőle készült anyagot ugyanazzal a szóval nevezik meg) van szó, ami egész Délkelet-Ázsiában általánosan ismert erdei fafélé; többféle haszonvétele van: a kergét sok helyütt tapakészítésre használják, a belőle kifolyó tejszerű nedvet pedig a fűvöcsövekhez használják méregnek.

Mint az közismert, Óceániában és Délkelet-Ázsiában általában háromféle fa kergét használják tapakészítésre: leginkább a kínai papíreperfát (*Broussonetia papyrifera*), továbbá kenyérfaféléket (*Artocarpus* sp.) és a vad fügefát vagy *banyant* (*Ficus* sp.). Az első termesztett növény, az őshazája Délkelet-Kína, az utóbbiak vadon növények. Ezeket kívül azonban csak Indonéziában és akár egyetlen etnikai csoportnál is még tucatnyi további faféléket használ(hat)nak. Mint azt Kooijman összefoglalásából tudjuk,²² a celebési toradszák például a *Broussonetia papyrifera*-n, az *Artocarpus Blumei*-n és a *Ficus leucantatomá*-n kívül még az *Antiaris toxicaria* (*impo*), a *Trema Amboinensis*, a *Sloetia Minahassae*, és az *Urostigma* sp. fafélék kergét is használták – ezek mindegyike vadon növény erdei fa. Hasonló adatokat ad meg Aragon is: a *Broussonetia papyrifera*, az *Artocarpus Blumei* (vad kenyérfa), háromféle *Ficus* faj (*F. infectoria*, *F. annulata*, *F. variageta*) mellett az *Antiaris toxicaria* volt az általa kutató celebési „toradsza” csoport alapanyagot szolgáltató növénye.²³ Indonézia egészét tekintve 36 darab, latin névvel beazonosítható adat alapján Kooijman a következő statisztikát adja: a leggyakoribb az *Artocarpus* (12 említés); utána következik az *Antiaris* (7 említés) és a *Broussonetia papyrifera* (7) – ez utóbbi a legfinomabb minőségű. Ezt követi a *Ficus* (6 említés), majd jóval lemaradva a *Trema Amboinensis*, a *Sloetia Minahassae*, az *Urostigma* sp. és az *Areca triandra* (1-1 említés). Az egyedüli termesztett növény mindezek közül a *Broussonetia papyrifera*, a többi vad növény. A vadon növény, nem termesztett alapanyagok nagy változatossága alapján új megvilágításban vetődik fel a tapa délkelet-ázsiai meglétének, a neolitik földművesekhez való kapcsolásának, ősiségének a kérdése – ezt itt most csak felvetni tudom, nincs módom kitérni rá.

²¹ Itt az egyszerűség kedvéért eltekintettem a Molnár Benő által gyűjtött hasonló poncsótól. A Colani által hivatkozott darab lelőhelye jelenleg ismeretlen.

²² Kooijman 1963: 56-57, 65.

²³ Aragon 1990: 35.

Az alapanyag durvasága vagy finomsága a felhasznált fa függvénye: a legpuhább anyagot a *Broussonetia papyrifera* adja, továbbá a *Trema* és az *Artocarpus*. Az *Antiaris toxicaria* ezzel szemben épp arról ismert, hogy durvább és vastagabb alapanyagot szolgáltat;²⁴ a kéreg ráadásul csak fiatal növényekről gyűjthető be, mert az öregebb fák olyan mennyiségű mérgező anyagot tartalmaznak, hogy az már veszélyes lenne a vele dolgozók számára.²⁵ Ez a fa nem tartalmaz elég ragasztóanyagot, nem elég ragacsos ahhoz, hogy a *Broussonetia* és *Ficus* félek esetében szokásos technikát alkalmazzák, amelynek során kisebb-nagyobb levágott ágakból nyert kéregcsíkokat nemezelnek össze. A fát ezért kivágják, és a kergét egyben hántják le,²⁶ így egyetlen darab nagy, súlyos, vastag és durva textil- vagy nemezszerű (sőt: szőrös bőrre emlékeztető) anyaghoz jutnak, amit utána a kívánt méretűre és formájúra vágnak. Ez a tény szolgál magyarázattal az *Antiaris toxicaria*-ból készült brú poncsó elemi szabásmintájára illetve a tapa mint technika esetében szokatlan – a nemezelést kiváltó – varrásra is.

A fa kivágása, a fakéreg veregetése, a nyersanyag előállítása

A fentiek fényében a brú tapakészítés leírása már nem igényel túl sok magyarázatot. A folyamat demonstrálására két részletben került sor. Az első másfél napon (1989. november 25-26-án) került sor az *amúng* fa kivágására és a kéreg veregetéssel való lehántására. A brúk kiválóan ismerik az erdőt, pontosan tudják, hogy melyik nyersanyag hol található: a különféle bambuszfajták, a vasfa, a rotang, vagy például az *Antiaris toxicaria* erdőbeli lelőhelyeivel tisztában vannak – így úgy mennek érte, mintha a „raktárba” mennének. A fa – ahogy az általában lenni szokott²⁷ – a falu mint földbirtokló egység közösségi tulajdonában van, az oda tartozó embereknek jogukban áll kitermelni azt. Mivel esetünkben a fa Xabai falu határában volt található, a falubeli *mpoaq* Tava révén a fa kivágásának nem volt akadálya. Előtte *mpoaq* Tava rövid imával egybekötött áldozati fogadalmat (*partoüang*) tett: az egyik ágára csomót kötött, kérve a fa szellemét (*yüang*), hogy „maradjon ebben a csomóban” és a fa sarjadjon újra – ily módon biztosítva a fa – és vele az értékes nyersanyag – újratermelődését, megmaradását.²⁸ A hozzávetőleg 9-10 méter magas, a törzs aljánál kb. 1 méter kerületű (30 cm átmérőjű) fát ez után „egyensúlyozós” baltával (*achât*) és bozótvgó késsel (*pria*) néhány perc alatt kivágták, majd két darab, egy ölnyi hosszú (kb. 170 cm),²⁹ egyenes, és ágcson-

²⁴ Mind a Colani féle leírás, mind az általam gyűjtött poncsó vastagsága alátámasztja ezt: az utóbbi 3-9 mm között ingadozik.

²⁵ Aragon 1990: 36.

²⁶ Aragon 1990: 41.

²⁷ Ld. pl. Aragon 1990: 37.

²⁸ Hasonló szertartásra a toradszákknál ld. Aragon 1990: 43.

²⁹ Az európai és magyar öl általában 180-190 cm között váltakozik. Mivel a brúk majdnem pigmeusi testméretei sokkal kisebbek

kok nélküli darabot kimértek belőle a közepénél. A törzs szétdarabolása után ezek szolgáltak a poncsók elkészítéséhez nyersanyagként. A két szál fatörzset vállukon az erdőből a faluba vitték, ahol hamarosan megkezdődött a fa kérgének – két részletben, nagyjából egy egész napon át tartó – veregetése.³⁰ A veregetésbe bekapcsolódott Xabai falu érdeklődő férfi lakossága, fiatalok és öregek vegyesen. A résztvevők személye időközönként cserélődött, eleinte kevesebben, később többen voltak, összesen 6-8 férfi, a nézelődőket, férfiakat, nőket, gyermekeket nem számítva.³¹

A veregetéshez eleinte vas eszközt, a bozótvágó kés pengéjének vastagabb és tompa részét használták. Nagyjából egy órán belül kiderült, hogy ez a látszólag gyors és hatékony megoldás valójában több kárt okoz, mint előnyt: a vas túl keménynek bizonyult, széttroncsolta a fa kergét, ami így túlságosan elvékonyodott és szétszakadozott ahhoz, hogy tartós használatra jó legyen. Ezért rövid időn belül áttértek a „hagyományos” fa tapaverők használatára. A rekonstrukció tényéből adódóan kezdetben itt is volt némi habozás és tanácstalanság: eleinte egyik végükön kissé elkeskenyedő, kb. 40 cm hosszú egyszerű hengeres verőket (*aluang kuklôh kôq amúng*) használtak, amelyek helyben készültek.³² Később, a veregetés vége felé az egyik nézelődő öreg falubeli egy általa készített, de láthatólag régi tapasztalatból ismert, ágasfából faragott, kalapács alakú verőt adott át az egyik résztvevőnek. Az előbbivel merőlegesen (*kôq*), az utóbbival rézsútosan, ferden, a kérget az ütéssel mintegy lefele húzva a függőlegesen tartott fatörzsről (*kang*) lehet a fát veregetni. Maga az a tény, hogy kétnyelvű adatközlőink a brú név mellett vietnami nyelven a *đùi đực* = „buzogányszerű kalapács” kifejezést adták meg már az előbbi tapaverőre is, mutatja, hogy a forma hagyományos: nem a helyszínen improvizált újításról van szó. Ezzel a számmal jóval gyorsabban és hatékonyabban lehetett a munkát végezni, mint az előbbiekkal.

A brú tapatechnológia sajátossága, hogy – eltérően a toradzsáktól³³ – a teljes kérget felhasználják: tehát nem választják szét a kéreg külső, fásabb,

az európaiakénál, az öljüket 10 cm-re kisebbre saccolom ennél. Nagyjából hasonló méreteket ad meg Aragon is (1990: 37), aki 180 cm hosszú, 10-13 cm átmérőjű faágakról számol be: ez esetben az átmérő kisebbségét jól magyarázza, hogy nem az *Antiaris toxicaria*-ról, hanem a *Ficus* félékről szólva adja meg azt, e fafélék pedig, ld. fentebb, ragacsosabb voltuknál fogva vékonyabb darabokból, kisebb csikokból vannak összenemezelve.

³⁰ A veregetés valamikor 11 óra tájban kezdődött meg és késő délután szakadt meg. Másnap kora reggeltől kb. 11 óráig tartott, akkor fejeződött be.

³¹ Noha a gyűjtés során elmulasztottam *expressis verbis* rákérdezni, a kontextusból egyértelműen nyilvánvalóvá vált, hogy a veregetés – mint ahogy a tapakészítés egész menete – a brúnál férfi munka.

³² „Fa – mozsártörővel függőlegesen fel/le mozogva ver – merőlegesen üt/kopog – fakéreg”. Sajnos a tapaverők készítését nem láttam, mivel a filmezéssel voltam elfoglalva, így nem tudom, hogy milyen fából készültek.

³³ Aragon 1990: 41.

illetve belsőbb részeit. Aragon leírásából tudjuk, hogy a toradzsák bemetszik késsel a kérget és egyben lehántják, majd a külső és a belső kérget szétválasztják egymástól és csak a belső részét használják fel veregetésre. A brúk ezzel szemben nem hántják le a kérget a fáról, hanem a kivágott fatörzsen elkezdik a kérget egyszerűen veregetni, s a veregetés hatására a teljes külső és belső kéreg egyben, immár némileg összenemezelve, jön le. A külső, fás kéreg nagy része széjjelmállik, megpuhul, ami fás rész pedig a veregetés, majd az azt követő áztatás és szárítás után még megmarad rajta, azt egyszerűen késsel levágják róla. A veregetés végén a henger alakú tapa-darab mindenütt elenged, és egyben lehúzható a fatörzsről. Ez után késsel felvágják, s kiterítve egy téglalap alakú, nagy anyagot kapnak.

Áztatás

A veregetést egy éjszakáig tartó áztatás követi.³⁴ E folyamat során, amelynek célja nemcsak az anyag puhítása, hanem az is, hogy az ártalmas anyagok kiázzanak a tapából, az anyag veszít eredeti nagyságából, összemegy. Ahogy november 26-án késő délután *mpoag* Toannal hazaértünk Xabaiból Dông Cho-ba, a két tapadarabot összekötötte liánnal és beáztatta éjjelre a közeli folyóba. Másnap reggel, november 27-én kivette őket a vízből, majd egyenként jól átöblögette, megtaposta, csavargatta, puhítgatta azokat, végül kiakasztotta száradni őket a ház verandája fölött húzódó bambuszrúdra. Ekkor vágta le késsel a rajtuk maradt keményebb, fás részeket is – bár láthatóan nem törekedett teljességre (megl lehet, a rekonstrukció ténye miatt). A tapák így száradtak néhány napig.

A poncsó szabása és varrása

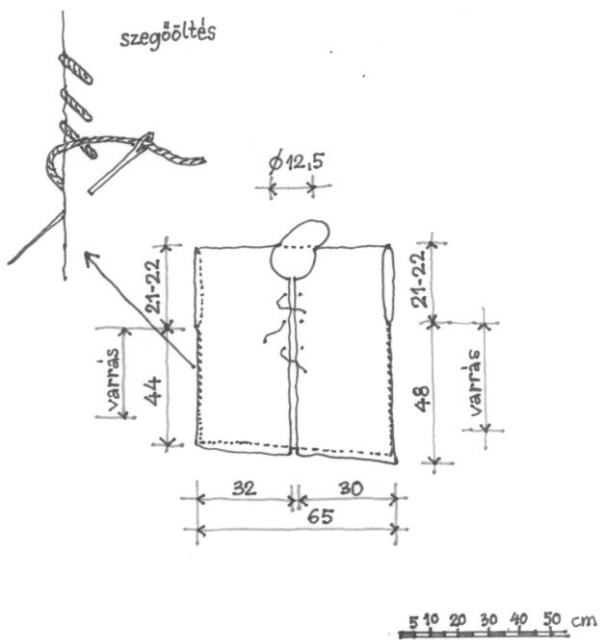
A poncsó elkészítésére december 3-án került sor, immár lakóhelyünkön, Dông Cho faluban, ezúttal is több aktív résztvevővel és néhány – cserélődő – nézelődővel.³⁵ A munkálatokban aktívan részt vett *mpoag* Toan felesége, *mpiq* Toan is, aki a poncsó varrásához szükséges fonalat (*samûr*) készítette el egy erdei liánféléből (*yirong/yarong*); a szabást viszont megintcsak kizárólag férfiak végezték, *mpoag* Toanon kívül további három fő.

A poncsót először könyökben visszahajtott kézzel kimérik és az anyagot – a könyök mellett néhány centivel egyenesre és párhuzamosra vágva –

³⁴ Aragon 1990: 41. szerint a toradzsáknál is hasonló a munkame-
net: itt mindössze egyetlen éjszakára vagy napra áztatják be a
tapát a vízbe, nem erjesztik vagy főzik, mint azt a többi faféle
esetében teszik. Ez egyben azt is jelenti, hogy *Antiaris*-ből készí-
thető el leggyorsabban a tapa – vagyis ez a legegyszerűbb munka-
folyamat.

³⁵ Tekintettel arra, hogy ebben a faluban töltöttem másfél évet, a
jelenlétem itt már nem számított akkora újdonságnak – ezzel
magyarázható a viszonylag kis számú jelenlévő.

téglalap alakúra („egyenlőre”) vágják bozótvágó késsel (*ráiq amúng* = „vág + fakéreg” és *táq tanlī* = tesz + egyenlő).

5. kép A brú tapa-poncsó szabásmintája. Készítette: Ráczevi Irén.

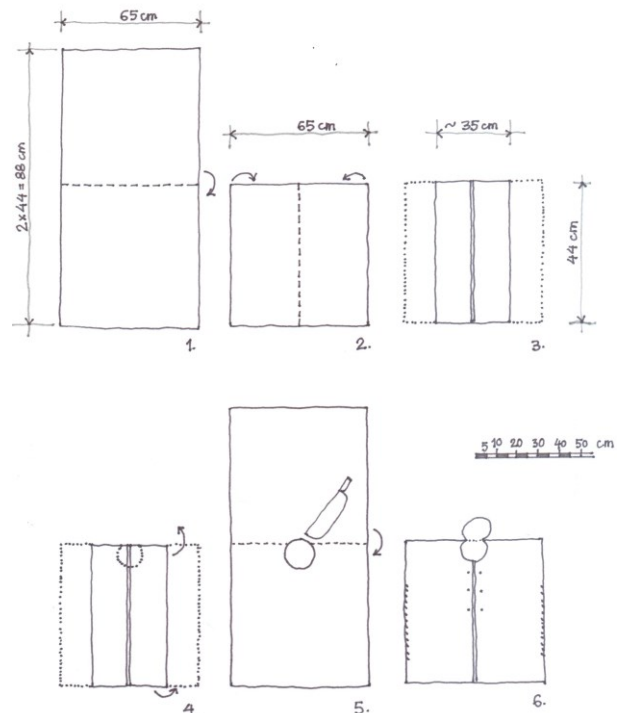
A „szabás” a következő lépésekben történik (5. kép): 1) Első lépésben a poncsót hosszában félbehajtják. 2-3) A félbehajtott poncsó két szélét visszahajtják (*kadap*) középre, de úgy, hogy a két rész nem ér teljesen össze: a nyakkivágásnak ugyanis meghagynak egy kis helyet. 4) Ráragznak egy porceláncsészét (*tangan*) a nyak helyére és körberajzolják szénnel. A porceláncsésze felső karimája a félbehajtott poncsó felső széléhez illeszkedik, vagyis a nyak nem pontosan a poncsó mértani közepén helyezkedik el. 5) A körberajzolt vonal mentén a tapát kivágják, de nem teljesen, mert 6) a felső részét meghagyják, s ennél fogva az anyagot visszahajtják. Ez a nyakrész megerősítésére szolgál (6-7. kép). 7) A poncsót megint visszahajtják két oldalról középre: a kettő találkozási pontja kiadja azt a vonalat, ahol a poncsót elől felvágják majd, hogy kabátszerűen kinyíljon.

A poncsó felnyitása után már csak a varrás van hátra (*yīh amúng*): két szélét szegőöltéssel összevarrják úgy, hogy fent meghagynak egy kb. 20-25 cm-es összevarratlan részt a karoknak. A varrás kétféle anyaggal történt: az egyik oldalon a már említett, erdei liánféléből készült vékony, sodrott fonállal (*samūr yirong/yarong*) (ennek részletes sodrástechnikáját ezúttal mellőzöm); a másik oldalon pedig ennél jóval erősebb és durvább rotangfélével (*karái séaq*). A kétféle anyag használata valószínűleg a rekonstrukció tényéből következett: a varrás a kihegyezett bambuszból (*katang*)³⁶ készült tüvel (*lanhó*)³⁷ nehezen ment, a vastag faháncanyagban

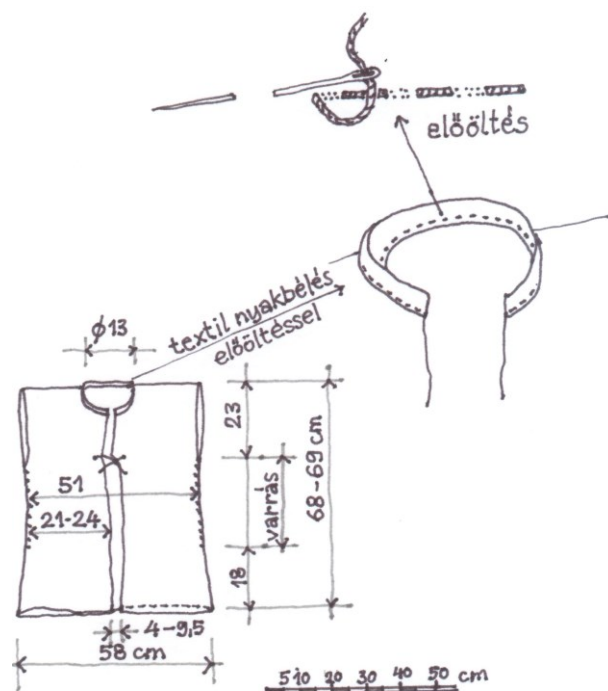
³⁶ Egy közelebről be nem azonosított óriás bambuszféle.

³⁷ A tű fokának készítmódja igen eredeti: a kihegyezett bambusztű másik végét egyszerűen megütögetik-felpuhítják a bozót-

a bambusztű többször eltört, újra kellett hegyezni, parázson tüzesítve edzeni, és még így is csak úgy sikerült a varrást bevégezni vele, hogy hegyes vasárral előfúrták a lyukakat a tű számára.

6. kép A Vargyas Gábor által gyűjtött tapa-poncsó rajza. Készítette: Ráczevi Irén.

7. kép A Molnár Benő által gyűjtött tapa-poncsó rajza. Készítette: Ráczevi Irén.

A másik oldalon az ugyancsak előfúrt lyukakon viszont a kihegyezett, hajlékony rotangcsíkot egyszerűen keresztül húzták oda-vissza. Valószínű,

vágó kés fokával, majd két ágat sodornak belőlük. Ebbe a két ágba fonják bele aztán a fonalat.

hogy ezt a megoldást a munkamenet felgyorsítása céljából alkalmazták; valószínűtlennek tartom, hogy ezzel a durva rotangcsíkkal varrták volna eredetileg a tapa-poncsókat. A varrás a „gomblyukak” elkészítésével végződik: a poncsó két oldalára lyukakat fúrnak, s azokat „paszományszerűen” összekötik fonállal.

Zárszó

A brú tapa-poncsó készítés menetének leírása itt véget ér. Úgy gondolom, a fenti pozitívista leírás adatai túlmutatnak önmagukon: Délkelet-Ázsia őstörténetére, egy mára már feledésbe merült egykor fontos technikára, vitatott történeti, etnogenetikai hipotézisekre vetnek új fényt: a segítségükkel bekapcsolódhatunk egy jelenleg is folyó nemzetközi diskurzusba. A rendelkezésemre álló keretek nem tették lehetővé számomra, hogy érdemben kitérjek ezekre, inkább csak utalni tudtam közülük néhányra. Ezek részletes kifejtése egy következő, tervezett cikk témája lesz.

Irodalom

- ANATI, Emmanuel
2005 *L'art du tapa: étoffe pour les dieux, étoffe pour les hommes.* (Traduit de l'italien par Thierry Loisel.) Paris, l'Insolite.
- ARAGON, Lorraine V.
1990 Barkcloth production in Central Sulawesi. *Expedition* 32(1): 33–48.
- BELL, Lilian A.
1985 *Papyrus, Tapa, Amate, & Rice Paper: Papermaking in Africa, the Pacific, Latin America, & Southeast Asia.* 2nd rev. ed.; McMinnville, Oregon: Liliaceae Press.
- BÜHLER, Alfred
1940 The Geographical Extent of the Use of Bark Fabrics. *Ciba Review* 33: 1170–1175.
- CAMERON, Judith
2006 The Archaeological Evidence of Bark-cloth in Southeast Asia. In Howard, Michael C. (ed.) *Bark-cloth in Southeast Asia*, 65–74.
- COLANI, Madeleine
1936 Essai d'ethnographie comparée. *Bulletin de l'École Française d'Extrême Orient* 1936/1: 197–280.
- DRAZIN, Adam – GEISMAR, Haidy – SUNDWALL, Camilla (eds.)
2013 *Properties and Social Imaginagion. Explorations and Experiments with the Ethnography Collections in the Department of Anthropology.* Published by the Material World Lab as part of the Material World Occasional Paper Series. London. (Published with support of the UCL Department of Anthropology's Reading and Research Group Fund.)
Letöltés: 2016.04.12.
www.materialworldblog.com/category/occasional-paper-series/
- GUILLAUT, Laurent – BATAILLE-BENIGUI, Marie-Claire (et al.)
2009 *Tapa: étoffes cosmiques d'Océanie*, Musée de Cahors Henri-Martin.
- HOWARD, Michael C. (ed.)
2006a *Bark-cloth in Southeast Asia.* (Studies in the material cultures of Southeast Asia, no.10.) White Lotus, Bangkok.
2006b Introduction. In Howard, Michael C. (ed.) *Bark-cloth in Southeast Asia*, 1–64.
2006c Bark-cloth of Southern Thailand and Peninsular Malaysia. In Howard, Michael C. (ed.) *Bark-cloth in Southeast Asia*, 83–106.
- IHLE, Alexander
1939 *Ponchoartige Gewänder in der Südostasiatischen und Ozeanischen Inselwelt.* (Arbeiten aus der Ethnographischen Sammlung der Universität Göttingen.3.) Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-Historische Klasse, Neue Folge, Band 24. Heft 3. Berlin, Weidmannsche Verlagsbuchhandlung.
- KLEIN, Florence (dir.)
2001 *Tapa: écorces et décors d'Océanie*, Musée de Nouvelle-Calédonie, Nouméa; Auckland Museum Te papa Wakahiku, Auckland.
- KOOIJMAN, Simon
1963 *Ornamented bark-cloth in Indonesia.* (Mededelingen van het Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden, No. 16.) Leiden, E. J. Brill.
1972 *Tapa in Polynesia.* (Bernice P. Bishop Bulletin 234.) Honolulu, Bishop Museum Press.
1988 *Polynesian Barkcloth.* Aylesbury, Shire Ethnography.
- LEONARD, Anne – TERRELL, John
1980 *Patterns of Paradise: The styles and significance of bark cloth around the world.* Field Museum of Natural History, Chicago, USA.
- LUU Hung
2006 Bark-cloth of the Ethnic Groups of Highland Vietnam. In Howard, Michael C. (ed.) *Bark-cloth in Southeast Asia*, 75–82.
- MALGLAIVE, Marie-Charles-Louis-Joseph Capitaine de et Capitain Rivière
1902 *Voyages au centre de l'Annam et du Laos et dans les régions sauvages de l'Est de l'Indo-Chine.* Mission Pavie, Indo-Chine 1879-1895. Géographie et voyages IV. Paris, Leroux.
- MESSENHÖLLER, Peter
2014 *Made in Oceania. Tapa – Kunst und Lebeswelt.* Nünnerich-Asmus Verlag, Mainz.
- NEICH, Roger – PENDERGRAST, Mick
(1977): *Pacific Tapa.* University of Hawai'i Press, Honolulu.
- NGUYỄN Tất Thắng
1991 Y phục vô cây của người Bru-Vân Kiều. [A brú-van-kieuk faháncs ruhája] *Dân Tộc Học* 2: 62–65.
- NGUYỄN Văn Huy
1997 *Mosaïque culturelle des ethnies du Việt Nam.* [Hanoi], Maison d'Édition de l'Éducation.

POLE, Len Michael – DOYAL, S. (with BURKINSHAW, J.)
2004 *Second Skin: Everyday and Sacred Uses of Bark Worldwide*. Exeter: Royal Albert Memorial Museum and Art Gallery.

SCHIENERL, Jutta

1997 *Der Stoff, der in den Bäumen wächst: Rindenbast aus der Südsee und Ostafrika*. (Staatliches Museum für Naturkunde und Vorgeschichte Oldenburg.) Isensee, Florian GmbH.

VARGYAS Gábor

2008 *Dacolva az elkerülhetetlennel. Egy közép-vietnami hegyi törzs, a brúk kultúrája és vallása*. (Válogatott tanulmányok.) (Kultúrák keresztútján 8.) Budapest – Pécs, L'Harmattan.

WRIGHT, Margot

2001 *Barkcloth: Aspects of Preparation, Use, Deterioration, Conservation and Display*. (Conservators of Ethnographic Artefacts). Archetype Books.